

Amb la col·laboració de:
Generalitat de Catalunya
SIEPM
Universitat de Barcelona

PATRONAT D'ESTUDIS OSONENCs
Sèrie «ACTES», núm. 1
Director de la col·lecció:
Ignasi Roviró

© D'aquesta edició:
PATRONAT D'ESTUDIS OSONENCs
Temple Romà - Biblioteca Episcopal
Apartat de Correus 43 - 08500 Vic

Impressió:
Impremta Daví-Vic
Rbla. dels Montcada, 10 - 08500 Vic

Dipòsit legal: B-17.631-1996

ISBN: 84-921413-1-X

Prohibida la reproducció total o parcial per
qualsevol mitjà sense l'autorització escrita dels editors.

ACTES DEL SIMPOSI INTERNACIONAL DE FILOSOFIA DE L'EDAT MITJANA

El pensament antropològic medieval en els
àmbits islàmic, hebreu i cristià

VIC-GIRONA, 11-16 d'abril de 1993

Edició a cura de:
PALOMA LLORENTE, AGUSTÍ BOADAS, FRANCESC J. FORTUNY,
ANDREU GRAU i IGNASI ROVIRÓ

PATRONAT D'ESTUDIS OSONENCs

Sèrie «ACTES»
Núm. 1
Vic, 1996

El otro¹⁵, muy habilidoso en las artes (*artificialiter callens*), para instruir a lectores copartícipes en facultad, empezó por las cosas sensibles y compuestas. Y en tanto que los dos se encuentran yendo por un mismo camino, no se les debe llamar contrarios. Pues la composición ama la división y la división ama la composición mientras la una hace patente a la otra. De donde, si al calcular con los dedos o con las cuentas del ábaco se obtiene por multiplicación algún aumento, el que haya salido correctamente o no pruébase con la división de la misma cantidad resultante.

Y lo que el uno dijo¹⁶, que ellas [= las formas] existen fuera de las cosas sensibles, y el otro¹⁷ que sólo existen en las cosas sensibles, debe entenderse de esta manera: el género y la especie —que de éstos se trata— también son nombres de las cosas que hay bajo ellos. Pues si consideras bien las cosas, a una misma esencia le son impuestos los nombres de género, de especie y de individuo, pero atendiendo a diversos aspectos. Porque, queriendo los filósofos tratar de las cosas según que están sujetas a los sentidos, según que son denotadas por vocablos singulares y son numéricamente diversas, las llamaron *individuos*, a saber, Sócrates, Platón y los demás. Pero mirando a estos mismos de modo más elevado, es decir, no según que sensiblemente son diversos, sino en cuanto que se los denota con esta voz *hombre*, llamáronlos *especie*. Y considerando otra vez a los mismos precisamente en lo que es denotado por el vocablo *animal*, los llamaron *género*. Sin embargo, en la consideración de la especie no anulan las formas individuales, sino que, al no ser propuestas por el nombre específico, las olvidan; y en la consideración del género no dan por eliminadas las formas específicas, sino que, contentándose con la significación del vocablo genérico, no atienden a <su> estar ahí inclusas. Pues esta voz *animal*, tratándose de aquella cosa, denota una substancia que tiene animación y sensibilidad; pero esta otra voz *hombre* denota todo ello más racionalidad y mortalidad. Y Sócrates <denota> aquello mismo y además, añadida, la diferenciación numérica de <unos> accidentes. Por eso, incluso a los no iniciados en la doctrina les es patente la consideración individual. La especial les pone ciertamente en grandes apuros no sólo a los iletrados, sino también a los que tienen algún conocimiento de lo arcano de la misma. Porque, acostumbrados a dirigir la mirada hacia las cosas discernibles y a verlas largas, anchas y altas, así como siendo una o muchas, y a recorrerlas por doquier encerradas en el ámbito de la circunscripción local, cuando ellos se esfuerzan luego por intuir la especie, se enredan de algún modo en las mismas oscuridades. No pueden contemplar la misma nota simple, sin la diferencia numérica o circunsriptiva, ni ascender a la simple posición de la voz específica. De ahí que alguien, como se tratara de las <voces> universales, dijese mirando pasmado hacia arriba: ¿Quién me mostrará el lugar en que se hallan? Tanto es lo que la imaginación perturba a la razón¹⁸ y, por cierta cuasi envidia, se opone a su sutileza. Pero esto <ocurre> entre los mortales. A la Mente Divina, que vistió a esta misma materia con tan vario y sutil cobertor de formas, le está siempre a punto el conocer distintamente, sin el entrapado de la imaginación, tanto la materia sin las formas como las formas sin otros elementos, y, más aún, todas con todos ellos. Pues incluso antes de que fuesen conjuntadas, todas las cosas del universo que ves eran en la misma Mente (*Noys*) simples. Pero cómo y con qué razón estuviesen en Ella, esto debe considerarse con mayor sutileza y habrá de decirse en otra disputa.

Ahora volvamos al tema propuesto. Por consiguiente, como quiera que aquello mismo que ves sea a la vez género, especie e individuo, a justo título propuso Aristóteles que éstos no existen sino en los seres sensibles, pues son los mismos seres sensibles aunque más agudamente considerados. Pero como a éstos, en cuanto se les llama géneros y especies, nadie los ve exacta y puramente sin la imaginación, Platón dijo que son concebidos y existen fuera de las cosas sensibles, a saber, en la Mente Divina. Así que aquellos varones, aunque por sus palabras parezcan contrarios, en realidad, empero, opinaron lo mismo. Mas tampoco entiendo yo esto de un modo tan tajante que a todas las palabras de todos ellos las absuelva de falsedad.

15. Al margen: Aristóteles.

16. Al margen: Platón.

17. Al margen: Aristóteles.

18. Los términos de esta crítica del uso de la imaginación y los sentidos frente al uso de la razón están tomados de Boecio (cf. *Philosophiae Consolationis*, lib. V, prosa V, 5-7); si bien es un tema, como tantos otros, genuinamente platónico.

L'ANTROPOLOGIA ESPIRITUALISTA D'ARNAU DE VILANOVA: ANÀlisi DE LES OBRES POLÈMIQUES (1297-1305)

MENSA I VALLS, JAUME
Universitat Autònoma de Barcelona

I. PLANTEJAMENT DEL TEMA

Els arnaldistes solen destacar la importància de l'antropologia d'Arnau de Vilanova en el conjunt de la seva obra religiosa, però, això no obstant, el concepte arnaldista d'home ha estat un dels temes més absents en els estudis dels darrers 100 anys¹. En el darrer volum de l'«Arxiu de Textos Catalans Antics», Josep Perarnau, en l'avinentsa de l'edició de l'*Allocutio christini...*, ha dedicat un suggerent estudi a l'antropologia arnaldiana que ha posat de manifest aspectes molt interessants². Aquesta recerca mostra, també, que l'antropologia de l'*Allocutio christini...* —acabada d'escriure el 1304— encaixa molt bé amb la del *De prudentia...* i amb la de l'*Alphabetum catholicorum...*, obres redactades abans del 1297.

Esperonat per aquest estudi del prof. Josep Perarnau, em proposo d'aportar les dades de l'antropologia arnaldiana que m'han semblat més rellevants del període polèmic, és a dir, de les obres escrites entre el 1297 i el 1305. Aquestes obres, malgrat llur significació tant des del punt de vista quantitatiu³ com qualitatiu, romanen en la seva majoria inèdites en el *Vaticanus Latinus* 3824 de la Biblio-

1. En els estudis bibliogràfics següents trobarem les referències de les publicacions sobre Arnau de Vilanova: Miquel Batllori, "Orientaciones bibliográficas para el estudio de Arnau de Vilanova", *Pensamiento* 10 (1954) 311-323. Recensió de Joaquim Carreras, *Estudios Románicos* 5 (1955-1956) 286; Francesco Santi, "Orientamenti bibliografici per lo studio di Arnau de Vilanova, spirituale. Studi Recenti (1968-1982)", *Arxiu de Textos Catalans Antics* 2 (1982) 371-395 (l'article, traduït al català, passà a formar part, amb el títol «Panorama d'estudis i perspectives de recerca», del llibre de Francesco Santi, *Arnau de Vilanova. L'obra espiritual*, «Història i Societat» 5, València, Diputació Provincial 1987, 39-73; abreviat com: Francesco Santi, *Arnau de Vilanova...*) Notícia bibliogràfica de Josep Perarnau, *Arxiu de Textos Catalans Antics* 4 (1985) 583; i de P[ierre] P[éano], *Archivum Franciscanum Historicum* 78 (1985) 319; Francesco Santi, "La ripresa degli studi su Arnaldo da Villanova. Prospettive storiografiche e pubblicazioni recenti", *Anuari de la Societat Catalana de Filosofia* 3 (1989) 7-18. A més d'aquests estudis bibliogràfics dedicats a un període concret de temps, és ineludible mencionar les nombroses «Recensions» i «Notícies bibliogràfiques», signades en la seva immensa majoria per Josep Perarnau, aparegudes a partir de l'any 1982 dins *Arxiu de Textos Catalans Antics*, les quals donen raó dels estudis arnaldians publicats de l'any 1979 ençà. El meu llibre *Arnau de Vilanova, espiritual: Guia bibliogràfica* (Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1994) intenta de presentar per temes la bibliografia arnaldiana des dels seus orígens crítics.

2. Josep Perarnau i Espelt, "L'*Allocutio christini...* d'Arnau de Vilanova. Edició i estudi del text", *Arxiu de Textos Catalans Antics* 11 (1992) 7-135 (abreviat com: Josep Perarnau, "L'*Allocutio christini...*") L'estudi ocupa les pàgines 7-73. Segons aquest estudi, l'home és constituït de natura sensual, com totes les bèsties, i de natura intel·lectual, com Déu i els àngels. Però només quan actua segons la natura intel·lectual assoleix el màxim grau de noblesa humana. Aplicat al coneixement de Déu podem distingir dos nivells: en el primer, el superior, l'home, en tant que esperit, posseeix la facultat de copsar per mitjà d'una «aprehensió intel·lectual» la mateixa essència —in Se, diu Arnau— de Déu, Esperit pur. És una comunicació d'esperit a Esperit. El segon, que s'eleva de les coses creades al seu Creador, permet de conèixer les dignitats o atributs de Déu. L'Escriptura desenvolupa una funció fonamental, en aquest segon nivell, ja que l'accés a Déu per la Bíblia «no és presentat com a alternativa... ans de forma significativa, com el proporcionador d'una llum» (p. 54) que clarifica allò que per la sola raó restava obscur. El savi només s'ocupa de la realitat sensible en tant que per mitjà d'ella ateny l'intel·ligible. Entre el coneixement sensible i l'intel·lectual no hi ha ruptura sinó continuïtat.

3. Les obres polèmiques són certament nombroses i de gèneres literaris diversos. Seguidament donem una classificació possible, que creiem útil.

- Escrits doctrinals i de confrontació: *De tempore adventus Anticristi...*, reelaboració del *De consummatione saeculi* (obra escrita el 1297 i divulgada a París el 1299 amb la qual s'inicià la polèmica), *De mysterio cymbalorum*, *Apoloogia...*, *Gladius...*, *Carpinatio...*, *Antidotum...*
- «Confessions», escrits llegits davant notari en què exposa les seves tesis per tal que ningú no les pugui tergiversar: *Eulogium...*, *Confessio Ilerdensis...*, *Confessio de Barcelona*; escrits de caire oficial: *Apellatio...* dirigida al papa Bonifaci VIII, *Protestatio...* al rei Felip de França, les tres denúncies de Girona, les tres de Marsella; l'*Ad*

teca Apostòlica Vaticana⁴, manuscrit que l'illustre metge va presentar a Climent V. Sortosament, com era de preveure, aquest recull d'escrits no es veié afectat de fet per la prohibició de tinença d'obres d'Arnau de Vilanova, decretada per la Sentència de Tarragona de 1316, ni per les conseqüents cremes de llibres⁵.

II. DADES ANTROPOLÒGIQUES DE LES OBRES POLÈMIQUES

Val a dir que Arnau de Vilanova, en les obres polèmiques, no tracta explícitament i sistemàtica d'antropologia. Si que hi trobem, però, una sèrie de dades que resulten molt útils per esbrinar el concepte arnaldian d'home. Comentem, doncs, les més destacables.

Benedictum..., a Benet XI, la *Protestatio facta Perusii*, i la *Praesentatio facta Burdegalie* a Climent V.

- 15 epístoles, la majoria per enviar alguna de les seves obres.
- I, finalment, obres no directament polèmiques però escrites també en aquest període: *Philosophia...*, *Allocutio christiani...* i la *Dancia illustris...*

En total sumen 47, quantitat que representa la gran majoria de les obres, diguem-ne, «espirituals».

4. Podedu veure la descripció del manuscrit *Vat. lat. 3824* dins: Josep Perarnau i Espelt, "L'*Allocutio christiani...*", 10-24. M'ha estat possible consultar aquestes obres gràcies a una transcripció personal que Josep Perarnau em va lliurar en ocasió de l'inici de la meua tesi doctoral sobre aquesta polèmica. Novament li ho agraeixo de tot cor.

5. Certament, els inquisidors no el van poder cremar. De la Sentència n'hi ha diferents edicions. La més recent és la de Francesco Santi, *Arnau de Vilanova...*, p. 283-289.

6. No és ara el moment de presentar, ni que sigui globalment, la polèmica. Només m'interessa destacar-ne alguns aspectes a fi de comprendre millor les dades que després comentarem. La transcendència de la polèmica fou cabdal. Durà més de cinc anys (1299-1305), ocasionà directament o indirecta la majoria de les obres religioses d'Arnau de Vilanova, s'estengué per diversos escenaris (París, Girona, Lleida, Marsella, Bordeus, Perusa, València...). S'hi veieren implicats professors de París (entre d'altres, Pere Cros d'Alvèrnia i Joan Quidort), dominics catalans i provençals (Bernat de Puigcercós, Joan Vigorós, Martín d'Ateca, Guillem de Colliure), papes (Bonifaci VIII, Benet XI, Climent V), reis (Jaume II, Felip el Bell) i nombroses dignitats eclesiàstiques, notaris, amics personals de les parts, i fins i tot tingué difusió entre el poble senzill. Comportà conseqüències disciplinàries greus a Arnau de Vilanova com, per exemple, presó, processos *in causa fidei*, dels quals només se'n lliurà gràcies a comptar entre els seus pacients i amics els papes abans esmentats, especialment Climent V (el qual es reservà per a ell el judici de les obres arnaldianes) i pel suport inestimable de Jaume II; mort el famós metge i el seu màxim protector Climent V, originà, també, una sentència condemnatòria —Tarragona 1316— d'algunes tesis d'Arnau de Vilanova i la prohibició de tinença de les seves obres, amb conseqüents cremes de llibres i persecucions d'aquells que en posseïen. Un altre tipus de repercussions foren les doctrinals: Nicolau de Lira, Henry of Harclay, Guiu Terrena, Agostino Trionfo d'Ancona, Pico della Mirandola són alguns dels personatges que dedicaren escrits a comentar les tesis arnaldianes.

Però, quin és el tema d'una polèmica tan agra, apassionada i sobredimensionada? Si només tinguéssim en compte la Sentència de Tarragona, certament vulnerable i no ajustada a la realitat però molt més influent en la bibliografia arnaldiana que no pas les mateixes obres d'Arnau de Vilanova, semblaria que tot es reduïx a les previsions profètico-apocalíptiques del metge català. La historiografia, a vegades massa crítica i fidel a la sentència, ha reconstruït una imatge de la polèmica i del mateix Arnau de Vilanova a partir de les següents característiques: a) reduir l'Arnau-espiritual a les tesis condemnades; b) considerar que els escrits polèmics són doctrinals; c) projectar les previsions escatològiques al futur; d) constatar que les profecies no es van complir; e) qualificar l'obra sencera d'Arnau d'«equivocada», f) Tenir la condemna per justa; g) valorar Arnau de Vilanova com a un gran metge i com a un pèssim teòleg. Hom no pot deixar de constatar flagrant similitud entre la imatge que pretenien escampar d'Arnau de Vilanova els seus adversaris i la mateixa historiografia arnaldiana.

Arnau de Vilanova, efectivament, a base de textos bíblics, especialment de Daniel XII,11, va vaticinar la vinguda de l'Anticrist per a mitjan segle XIV. Però en la polèmica s'hi debatia quelcom més que uns prediccions futures. Almenys així ho intentà Arnau de Vilanova. Ja Barthelémy Hauréau (*Arnaud de Villeneuve, médecin et chimiste*, dins *Histoire littéraire de la France* XXVIII, París, Librairie Universitaire, H. Welter éditeur, 1881, p. 26-28) insinuà que, en aquells dies, predicar de la France XXVIII, París, Librairie Universitaire, H. Welter éditeur, 1881, p. 26-28) insinuà que, en aquells dies, predicar de la imminent vinguda de l'Anticrist no era motiu suficient per fer esclatar una polèmica de tals magnituds. Les tesis profètico-apocalíptiques d'Arnau de Vilanova són en realitat un instrument que li permet posar sobre la taula una gran tema: la necessitat d'una reforma de l'Església i de la societat. Arnau de Vilanova era plenament conscient que la cristiandat medieval, d'ençà de l'edict de Constantí, havia anat empitjorant progressivament fins a arribar als límits insuportables del cristianisme sociològic, superficial i hipòcrita de la seva època. Tothom es confessava cristià, però només per dir-se'n, per batejar-se i per anar a missa, sentenciava Arnau. L'Església institucional s'havia apartat de les preocupacions del poble, dels pobres.

Ara bé, si analitzem les tesis profètico-apocalíptiques d'Arnau de Vilanova en el context de les seves obres —com he procurat de fer en la tesi doctoral presentada el 29 de maig de 1993 a la Facultat de Lletres, Departament de Filosofia, de la Universitat Autònoma de Barcelona, titulada *La polèmica escatològica entre Arnau de Vilanova i els filòsofs i teòlegs professio-*

1.— L'home en tant que cos és semblant als animals i en tant que esperit semblant a Déu. L'home s'ennobleix quan actua segons l'esperit, quan sap subordinar la seva «vida sensible» a la «vida espiritual». Per això, ha de saber crear aquelles condicions que li facin possible una comunicació personal i intensa amb Déu⁷. En definitiva, Arnau de Vilanova tendeix a definir l'home considerant únicament el seu «esperit».

2.— Jesús de Natzaret, Déu fet home, és el model d'home a seguir⁸. Les virtuts que Arnau de Vilanova en ressalta són la pobresa voluntària, la humilitat, la caritat i la castedat⁹. Podem sintetitzar el missatge de Jesucrist, tal com l'entén l'autor català, en la frase *amare celestia, despiciere terrena*. La finalitat de l'Església i del cristianisme consisteix a induir vers el menyspreu de les coses terrenes i vers l'amor de les espirituals¹⁰. El ver cristià, raona mestre Arnau, és pobre, medita constantment

nals (1297-1305): Anàlisi dels arguments i de les argumentacions— arribarem a les següents conclusions: a) les tesis apocalíptiques no són ni de bon tros el tema principal de l'obra teològica d'Arnau de Vilanova. La gran quantitat d'obres polèmiques no obeeixen a l'objectiu d'argumentar i divulgar les tesis apocalíptiques sinó que, en primer lloc, a París, són un intent de sotragar les consciències, fins les de les autoritats cristianes, amb un «tro fort», és a dir, amb l'anunci de la vinguda de l'Anticrist, per tal d'exigir —i això és el realment important— la reforma i una vida més evangèlica. d) El tema de la polèmica fou tergiversat pels adversaris d'Arnau de Vilanova i els inquisidors (no es plantejà la necessitat d'una reforma o d'un cristianisme més evangèlic sinó que es capgirà vers aspectes anecdòtics. e) Les tesis apocalíptiques d'Arnau de Vilanova són coherents amb el seu concepte de teologia. I aquest ofereix molts paral·lèlismes amb el de medicina. f) La bibliografia, en la mesura que s'ha basat més en la Sentència de Tarragona que no pas en les obres arnaldianes, ha estat injusta, fabricadora d'una imatge mítica d'Arnau de Vilanova. El caràcter apassionat, fragmentari, personal, instrumental de les obres polèmiques aconsegueix molta prudència a l'hora de valorar el seu contingut.

7. Entre els molts textos, em semblen il·lustratius els següents: Arnaldus de Villanova, *Fratribus minoribus Montispezzulani*, *Vat. lat. 3824*, ff. 101d-102a (Joaquim Carreras, "Del epistolario espiritual de Arnaldo de Vilanova", *Estudios Franciscanos* 41 (1948) 396): «Quamvis rerum opifex ad imaginem sui formaverit hominem, ut altitudinis eterne caractere insignitus ymaginis veritatem ostenderet, attamen spiritualis essentie dignitatem sic deprimit ebetudo lutee mixtionis quod visus humane mentis obtunditur et ad terrenas glebas velut massa limi tendens in sinum matris ut plurimum incurvat. Cumque vix eius vultus ad tuenda celestia valeat erigi, tanquam postratis elephantiibus ad surgendum validissime vocis acerbitas, ut barritus, obtusis animis confert solum. Nam sompnus aut torpor intime ruditis horrida voce tantum pellitur ab ignavis. Etenim mundana crassities que obvolvunt humana corda dentissimo velamento, solum igneo vigore dissolvitur ei flammeis ardoribus tantum queit undique dissipari». *Philosophia...*, 420-427 (Josep Perarnau, "L'*Ars catholicae philosophiae* (primera redacció de la *Philosophia catholica et divina*) d'Arnau de Vilanova. Edició i estudi del text", *Arxius de Textos Catalans Antics* 10 (1991) 85-86; abreviat com: Josep Perarnau, "La *Philosophia...*"): «Quibus verbis propriissime loquens, aperte docet quod sensualia, prout mentem alliciunt et captivant, obtenebrant intellectum et alienant a via Dei, que est vita spiritualis. Per quam non solum homo tendit in Deum sed etiam promovet et conservat altitudinis sue nobilitatem, quia constat quod homo non est homo per sensualitatem, quam habet communem cum ceteris animalibus, sed solum per intellectum, quo spiritualia tantum percipiuntur». *Allocutio christiani...*, 23-25 (Josep Perarnau, "L'*Allocutio christiani...*", 78-79): «Rationem vero dedit ei, ut a sensibilibus ad intelligibilia ratiocinando, sciat Dei excellentias sive dignitates animadvertere per ea, que in sensibilibus experitur, ut sic, per cognitionem ipsius in Se; *ibid.*, 147-149 (Josep Perarnau, "L'*Allocutio christiani...*", 91): «Status autem illius glorie transcendit omnes res huius mundi sensibilis et per consequens omnes voces et omnia nomina mundi huius».

8. En la primera part de la *Philosophia...*, Jesús és presentat com a model a seguir pel cristià; en el *De mysterio cymbalorum*, 915-933 (Josep Perarnau, "La *Philosophia...*", 100-101), com a camí vers Déu; en l'*Apologia...*, *Vat. lat. 3824*, f. 150a, com a cap i mesura de l'Església.

9. Cf. *Praesentatio facta Burdegalie...*, *Vat. lat. 3824*, ff. 259c-260a.

10. Aquesta és la finalitat de l'Església. El kerigma *amare celestia, despiciere terrena* és, per Arnau de Vilanova, el resum de la predicació cristiana. En aquest sentit vegeu, entre d'altres, l'epístola a *Abbat et Conventui Sancti Victoris Parisius*, i el *De tempore adventus Antichristi...*, 726-729 (Josep Perarnau i Espelt, "El text primitiu del *De mysterio cymbalorum* d'Arnau de Vilanova. En apèndix, el seu *Tractatus de tempore adventus Antichristi*", *Arxius de Textos Catalans Antics* 7/8 (1988-1989) 151; abreviat com Josep Perarnau, "El text...", 70). Qui estima les coses terrenals és de l'Anticrist; qui estima les celestials és de Crist: *Philosophia...*, 500-505 (Josep Perarnau, "La *Philosophia...*", 90); qui estima les coses celestials estima també la pobresa: *Philosophia...*, 1105-1111 (Josep Perarnau, "La *Philosophia...*", 131). L'home ha de dedicar tota la seva vida a Déu: *Philoso-*

en Déu, viu a fons la caritat, prega tothora, no és ociós ni curiós, ja que l'oci i la curiositat poden distreure de la comunicació amb Déu. Els seguidors de l'Anticrist, en canvi, només busquen la felicitat terrenal...¹¹

3.— Arnau de Vilanova reivindica el valor essencial de la pobresa¹² i assumeix la doctrina de l'*usus pauper* de Pèire Joan Oliu, per bé que l'integra en un context diferent¹³.

4.— El concepte arnaldí de teologia també és amarat d'espiritualisme. La teologia no és simplement la contemplació de la Sagrada Escripura, contemplació que Déu il·lumina per mitjà de la seva gràcia per tal que el «teòleg» descobreixi els seus secrets i els comuniqui a la comunitat. L'«exposició catòlica», per al nostre autor, ha de servir les següents exigències: a) Basar-se en la Bíblia¹⁴. b) No ensepegar amb les veritats filosòfiques¹⁵. c) Complir la regla donada per Agustí: que el resultat de la recerca teològica no repugni la fe i els costums, i concordi plenament amb la literalitat de l'Escripura¹⁶. d) Cercar la finalitat del cristianisme¹⁷. e) Ésser motivada només per la caritat¹⁸.

phia..., 1080-1084 (Josep Perarnau, "La Philosophia...", 129). L'espiritual medita tothora (Apologia..., Vat. lat. 3824, f. 137b-c), no té oci ni és curiós (Apologia..., Vat. lat. 3824, f. 151b-c). «Carnalia et mundana exterminabantur omnino doctrina et vita Christi: Ad Benedictum XI, Vat. lat. 3824, f. 210a, 454-455 (Josep Perarnau, "La Philosophia...", 208). Així com l'estudi de «qüestions inútils» distreu d'amare celestia, l'exposició catòlica, la vera teologia hi induïx: Apologia..., Vat. lat. 3824, f. 138a.

11. Crist i Anticrist són antagonistes: De tempore adventus Antichristi..., 875-893 (Josep Perarnau, "El text...", 154-155); De mysterio cymbalorum, 915-933 (Josep Perarnau, "El text...", 100-101); Philosophia..., Vat. lat. 3824, f. 114a; Apologia..., Vat. lat. 3824, f. 132c. Els seguidors de l'Anticrist tenen actituds contràries als vers cristians.

12. El fonament és el mateix exemple de Jesucrist: Philosophia..., 142-147 (Josep Perarnau, "La Philosophia...", 66): «Si vero de temperantia catholice perfectionis occurrat memoria, quis temperator virgine pudicissimo, qui nihil, ut homo, iure domini voluit possidere, sed temporalium bonorum inopiam tantam passus est inter homines, quod nec ubi caput reclinarat habuit sicut ceteri, sed nascens in loco publico iumentis associatur et vivens in hospitii alienis recipitur et moriens in sepulcro alterius tumulatur».

13. Cf. Philosophia..., 990-1225 (Josep Perarnau, "La Philosophia...", 122-140); Gladius..., Vat. lat. 3824, ff. 184c-187a, 284-542 (Cosimo Reho, La polemica di Arnaldo da Villanova contro i Domenicani Tomisti nel «Gladius iugulans thomatistas» (1304), Tesi di Laurea in Filosofia, Università degli Studi, Bari 1981-1982, 113-121; abreviat com Cosimo Reho, La polemica...) Sobre l'influx de Pèire Joan Oliu sobre Arnau de Vilanova, cf. Josep Perarnau, "La Philosophia...", 37, és clar: «Així, doncs, tant en el cas de la interpretació dels períodes històrics com en el de la pobresa franciscana en la versió de l'*usus pauper*, l'influx, potser l'impacte, de fra Pèire Joan en mestre Arnau de Vilanova és evident. Però en tots dos casos, els elements doctrinals que aquest acull d'aquell són integrats en conjunts doctrinals arnaldians i en cap cas no signifiquen una identificació d'Arnau de Vilanova ni amb el cos de doctrina ni amb el sistema del teòleg franciscà».

14. De tempore adventus Antichristi..., 688-693 (Josep Perarnau, "El text...", 150): «Et ideo predicta conclusio non dicitur clare sequi ex huiusmodi prophetia claritate certitudinis aut necessitatis, sed claritate possibilitatis, habentis evidentiam intellectus probabilioris et sanioris, tum quia huic intellectui concordant alie Scripture catholice, de quibus infra dicitur, tum quia catholice multitudinis decet magis et expedit ut intelligatur sub tali acceptione». L'Apologia... (Vat. lat. 3824, ff. 136c-138a), afirma que per conèixer si els moderns teòlegs exulten a Scriptura Sacra, cal escrutar l'Escripura i comparar-la amb la seva actitud: volen saber moltes coses, empen la filosofia en teologia, disputen qüestions curioses, practiquen intentionales ac philosophicas subtilitates que no aporten res a la finalitat de la religió catòlica, no omplen la ment de la Sagrada Escripura sinó el pit de «qüestions», seuen a la càtedra i comenten arguments i sillogismes, estudien Aristòtil.

15. De mysterio cymbalorum, 408-413 (Josep Perarnau, "El text...", 76): «Medullitus ergo et non superficialiter intuendo dicta beati Augustini, patebit eum nusquam dogmatizasse quod ultima tempora seculi nequeant divina revelatione prenoscere, maxime cum talis assertio non solum adversetur catholice veritati, sed insuper philosophice ac naturali etiam rationi, quibus indubitanter asseritur quod omnia scibilia et possibilia sunt apud Deum». En canvi, l'heretgia sí que ensepega amb les veritats filosòfiques (cf. Gladius..., Vat. lat. 3824, f. 187b, 552-556 [Cosimo Reho, La polemica..., 121]).

16. Arnau sol presentar-se fidel a la doctrina de sant Agustí sobre l'«exposició catòlica». Cf., per exemple, Antidotum..., Vat. lat. 3824, f. 246a: «Secundo, quia, dato quod nullus unquam taliter exposuisset, non obstat, dummodo expositio, que noviter affertur, non discrepet a regula expositionis catholice, quam tradit Augustinus in principio Super Genesim, scilicet, quod fidei et moribus non repugnet et circumstantiis littere consonet».

17. Segons l'Antidotum..., Vat. lat. 3824, f. 238b, no és herètica o pagana la teologia que cerca la finalitat de l'Església i de la doctrina cristiana (despicere terrena amare celestia); és més, és una exigència, una condició de tota teologia autèntica (cf. Apologia..., Vat. lat. 3824, f. 138a).

18. Recordem que, segons Arnau, la curiositat humana és prohibida en teologia, De mysterio cymbalorum, 161-162 (Josep Perarnau, "El text...", 63): «Prohibitum quidem est prescrutari quidquam ex curiositate seu ardore sciendi et maxime quando scrutabile vires scrutantis excedit». De mysterio cymbalorum, 182-188 (Josep Perarnau, "El text...", 64): «Illi ergo doctores,

L'anunci profètico-escatològic d'Arnau de Vilanova compleix les condicions esmentades: ell, il·luminat per Déu, descobreix en la profecia de Daniel (Dn 12,11) la imminència dels temps de l'Anticrist i l'anuncia a la comunitat a fi que aquesta es prepari convenientment¹⁹.

5.— Els atacs a la filosofia, a les capacitats naturals humanes, que trobem en les obres polèmiques, no s'han d'entendre com una reprovació a la filosofia en general, sinó més aviat com una crítica concreta als seus adversaris, els dominics, que empraven excessivament, segons creia el metge català, la filosofia en l'activitat teològica. Per mestre Arnau, els dominics es plantejaven filosòficament qüestions hipotètiques que, a la pràctica, no servien de res, atès que —suposava el nostre autor— els darrers temps eren imminents²⁰. La filosofia, com tota activitat basada en la raó, és bona, volguda per Déu²¹, però és possible fer-ne un mal ús. Davant la propera vinguda de l'Anticrist no

qui perscrutantur utrum, circumscriptis per intellectum personis deitatis, essentia posset esse principium creationis vel [operationis] alicuius et utrum, circumscripta persona Filii, per intellectum procederet a Patre persona Spiritus Sancti, vel utrum in Christo sint plures forme vel una tantum, et multa similia, cum temerarie presumptionis et vitio curiositatis infructuose accedunt ad scrutinium maiestatis, quod est prohibitum». Segons De mysterio cymbalorum, 161-167 (Josep Perarnau, "El text...", 63), la base bíblica per a la prohibició d'escutar el text sagrat ex curiositate és Sir 3,22-24.

19. A De tempore adventus Antichristi..., 1-103 (Josep Perarnau, "El text...", 134-136), és palesa la dimensió comunitària de l'«speculator»: escruta els secrets de Déu en l'Escripura i els comunica als altres. De mysterio cymbalorum, 918-922 (Perarnau, "El text...", 101): «Constat autem quod doctrina Dei versatur circa ea, que ad statum ecclesie pertinent in ordine ad ultimum finem, ita quod tota ordinatur ad informandum eam de via in Deum et devio, [ut] viam prosequatur et devium declinet».

20. De mysterio cymbalorum, 270-275 (Josep Perarnau, "El text...", 69-70): «Et hii sunt qui scientiam sacram adulterant, commutantes gloriam incorruptibilis scientie Dei in vanitatem philosophicarum vel naturalium questionum, seminantes in agro Dei zizaniam et, sicut adulter solum propter delectationem effundit semen, sic et hii proponunt labii verba sacra, quoniam delectantur magistri divinitatis vocari et reputari». Apologia..., Vat. lat. 3824, f. 140c: «Tum quia scitur quod fuerint aut theologi philosophantes aut philosophi theologizantes, sicut patet ex stilo suarum editionum. Et utrique istorum adulteri sunt in sapientia Christi et verbum Dei adulterantes». En algunes ocasions les paraules «filosofia» o «raó» van acompanyades de connotacions clarament pejoratives: Philosophia..., 865-868 (Josep Perarnau, "La Philosophia...", 113): «Nervi illorum hominum sunt nodositates et intricaciones suorum argumentorum, ex quibus argumentis oriatur supradicta perplexitas, quoniam nodositates et intricaciones patebunt, sed via dissolutionis omnino latebit». Philosophia..., 1513-1520 (Josep Perarnau, "La Philosophia...", 156), parla de philosophiam humanam vel diabolicam, i repeteix les advertències contra la filosofia de Col 2,8-9; Philosophia..., 1513-1515 (Josep Perarnau, "La Philosophia...", 156, on diu: philosophiam humanam vel diabolicam. Apologia..., Vat. lat. 3824, f. 140a (el filòsof com a mentider). L'Antidotum..., Vat. lat. 3824, f. 239b, sosté que el principi segons el qual els contraris pertanyen a la mateixa disciplina és una ratio tam philosophica quam catholica (Antidotum..., Vat. lat. 3824, f. 238a, on qualifica despectivament l'obra de Martín d'Ateca de philosophiam); al f. 240b, contraposa a lumen humane rationis et non divine revelationis i lumine proprie rationis, sed divine inspirationis; i al f. 242b, distingeix revelationes i coniecturas humanas. Són especialment dures les crítiques a la filosofia tomista: Gladius..., Vat. lat. 3824, f. 188b, 558-661 (Cosimo Reho, La polemica..., 125): «Vos autem aestimo Thomatistas vocare quoscumque "sectantes opinionem Thomae", quem plures hacenus ut idolum celebre coluerunt; Vat. lat. 3824, f. 189a, 743-746 (Cosimo Reho, La polemica..., 128): «Nam etiam apud infideles impium et prophanum esset facere de Christo poetam et de Thoma evangelistam».

21. Els següents textos tenen com a característica comuna la referència a una valoració positiva del coneixement derivat de l'exercici de la raó: Apologia..., Vat. lat. 3824, f. 138b: «... per quod non solum patet eos alienari a divina doctrina sed etiam ab humana, cum utraque prohibeat imperfecte cognita iudicare, fortiusque incognita; ibid., f. 153a, empra l'expressió veritatem invincibilis rationis; i més avall (ibid., f. 153b) creatura rationalis; en el Gladius... (Vat. lat. 3824, f. 187b, 552-556 [Cosimo Reho, La polemica..., 121]): «Quoniam, ut Augustinus ait III° de Trinitate; sicut nemo contra rationem sobrius sic nemo contra sacram scripturam fidelis vel christianus et nemo contra ecclesiam catholicam; i més avall (ibid., f. 188c, 702-703 [Cosimo Reho, La polemica..., 126]) distingeix: ...tam ratio catholica quam humana; Ad Benedictum XI (Vat. lat. 3824, f. 205a, 165-166 [Josep Perarnau, "La Philosophia...", 201]) parla de ...divinis eloquiis et ratione humana. D'altres textos significatius: De tempore adventus Antichristi..., Vat. lat. 3824, 388 (Josep Perarnau, "El text...", 143) —sobre la facultat humana de conèixer—; ibid., f. 68c, 966-969 (Josep Perarnau, "El text...", 156) empra eloquia sacra/ philosophia catholica/ intellectum sanum; ibid., f. 70c-d, 1099-1116 (Josep Perarnau, "El text...", 159) usa coniecturam humanam/ revelationem divinam; L'Apologia... (Vat. lat. 3824, f. 139b) sentència que les raons dels homes es poden impugnar, les de Déu no; ibid., f. 146d contraposa raó humana/ raó catòlica; Carpinatio..., Vat. lat. 3824, f. 198d: rationem humanam... revelationem; Denuntiatio tertia facta Massiliae, Vat. lat. 3824, f. 203c: philosophicum argumentum/ argumentum catholicum; Antidotum..., Vat. lat. 3824, f. 239b: raó catòlica i raó filosòfica; ibid., f. 239d: lumen humane rationis et non divine revelationis; ibid., f. 240b: llum de la pròpia raó i inspiració divina; i, per fi, ibid., f. 242d: Revelació/ raó humana. També són interessants aquells textos d'Arnau en què sosté que les seves tesis escatològiques són possibles sub ratione (cf., per exemple, Apologia..., Vat. lat. 3824, f. 137d), o les

s'hi val a badar, a reflexionar sobre temes hipotètics. La vertadera «filosofia» hauria d'organitzar una «guerra espiritual» per vèncer les forces dels precursors de l'Anticrist²⁷.

6.— Quant al conflicte entre la comunitat franciscana i els «espirituals», Arnau de Vilanova requeri gairebé de forma obsessiva una enquesta davant Bonifaci VIII²⁸, Benet XI²⁴ i Climent V, fins que aquest darrer, el 14 d'abril del 1310, proclamà la butlla *Dudum ad apostolatus*²⁵. També obtingué, el 1309, una lletra del rei de Nàpols donant suport als espirituals²⁶.

7.— Una lectura atenta de les obres polèmiques d'Arnau de Vilanova mostra ben clarament que les tesis profètiques tenen un rerefons antropològic, és a dir, que la seva finalitat real és induir els cristians vers una vida més evangèlica. Arnau de Vilanova dóna a entendre que ni que els seus càlculs profètics fossin equivocats no haurien estat inútils, si els homes —amb l'amenaça de la vinguda de l'Anticrist— s'haguessin convertit a una vida més espiritual²⁷.

L'espiritualisme, l'*amare celestia*, *despicere terrena*, és l'únic fi, l'únic absolut, tota la resta són instruments per aconseguir-lo. Fins i tot l'*scrutamini Scripturas* i l'ús de la Bíblia, que en alguns aspectes ens recorda la *sola Scriptura* de Luter, només són instruments al servei d'aquest objectiu.

8.— L'espiritualisme arnaldian es desenvolupa en dues direccions paral·leles. La primera, positiva, marcada per l'*amare celestia*, per seguir Jesucrist²⁸. La segona, negativa, és una crítica de totes aquelles persones que en l'Església segueixen l'*amare terrena*. En aquest sentit hem d'entendre les llargues descripcions dels membres de l'Anticrist —entre els quals sobresurten els dominics— i la reprovació del cristianisme sociològic de l'època²⁹. L'espiritualisme d'Arnau de Vilanova comporta, també, una certa crítica històrica i social³⁰.

9.— Arnau de Vilanova, per tal de presentar amb la màxima eficàcia el seu espiritualisme, empra tots aquells elements que el poden afavorir, i els instrumentalitza en bé propi. Els esquemes històrics, com per exemple el que manlleva de Peire Joan Oliu basat en les set èpoques de l'Església, només desenvolupen una funció pedagògica però no són integrats en el conjunt del seu pensament. Aquests esquemes, certament, no posseeixen la significació que els solen concedir els franciscans es-

que anuncien un *principium per se notum* (*Dominis Auxitano et Burdegalensi*, Vat. lat. 3824, f. 106a [Joaquim Carreras, "Del epistolario...", 401]): «Est enim principium per se notum in scola fidelium quod, sicut ecclesia militans per Christum fuit virtualiter ac personaliter inchoata, sic quoque per Antichristum finiet cursum suum».

22. El títol *Philosophia catholica et divina* és molt suggerent: en l'obra no es tracta de qüestions filosòfiques, sinó que és una estratègia de preparació als temps de l'Anticrist. Més suggerent resulta encara el títol de la versió primitiva, amb una més que probable al·lusió a Ramon Llull: *Ars catholicae*...

23. *Philosophia*..., 623-630 (Josep Perarnau, "La *Philosophia*...", 98): «Attendant ergo sublimis prudentia diligenter et palpet si [carnalia] semina contentionis, emulationis, seditionis, inflationis, ire, rixe, dissensionis, secte, ut ait Apostolus, pretextu regule pullulent inter eos. Et maxime videat et scrutetur, si carnales spiritualibus multitudine vel auctoritate prevaleant, recolens quod draconis astutia totis viribus id procurat in quolibet statu ad altitudinem vite spiritualis deiciendam in tantum, ut habentes zelum ipsius persecutione disperdat et opprimat».

24. Cf. *Ad Benedictum XI*, 490-517 i 565-589 (Josep Perarnau, "La *Philosophia*...", 209 i 210-211).

25. Josep Perarnau, "La *Philosophia*...", 48: «Una altra dada, aquesta certa, fa referència a l'enquesta entorn de la tensió entre comunitat franciscana i "espirituals" promulgada per Climent V. Fins ara la intervenció en l'afer reconeguda a mestre Arnau de Vilanova era la d'haver obtingut una lletra del rei de Nàpols a favor dels "espirituals" entorn del 1309. Ara podem saber que la dita esquesta constituï per a Arnau una autèntica obsessió i que constantment la demanà als successius papes des del 1302, quan la presentava a Bonifaci VIII com a exigència del seu servei pontifical a l'Església. Hi insistiria davant Benet XI el 1304 i finalment trobaria bona acollida en Climent V, el qual la proclamaria oficialment mitjançant la butlla *Dudum ad apostolatus* el 14 d'abril del 1310».

26. Cf. Angelo Clareno, *Chronicon seu historia septem tribulationum ordinis Minorum*, fasc. I: *Testo*. Prima edizione integrale a cura di Alberto Ghinato, *Seminarium di Studi Superiori. Esercitazioni Pratiche III*, Roma, Antonianum, 1959, 185.

27. Cf., per exemple, *De mysterio cymbalorum*, 1021-1056 (Josep Perarnau, "El text...", 105-106).

28. Aquesta forma «positiva» va cristallitzar, sobretot després de la polèmica, en el que anomena «ver cristianisme».

29. En les obres pre-polèmiques no trobem, encara, una crítica social. En les obres polèmiques apareixen els primers atacs als falsos teòlegs i als falsos predicadors. En les postpolèmiques parla ja de «falsos cristians». La «consciència social» d'Arnau de Vilanova s'ha radicalitzat.

30. Són especialment interessants, en aquest sentit, l'*Eulogium*... i la *Confessio Ilerdensis*.

pirituals i els joaquimites³¹.

10.— El lloc de l'antropologia no només és remarcable en les obres polèmiques, sinó que també és —em sembla— el veritable eix vertebrador de tota l'obra religiosa d'Arnau de Vilanova. En l'etapa pre-polèmica les seves postures espiritualistes i teològiques no són encara tan definides. En el canvi de metodologia teològica que percebem en el *Dyalogus*... i el *De prudentia*..., respecte de l'*Introductio in librum*... i del *De significatione*..., els pressupòsits antropològic-espirituals van tenir un paper fonamental: difícilment s'hauria produït el mencionat canvi de metodologia teològica si el metge català no hagués pres consciència de la necessitat d'un espiritualisme capaç de regenerar la situació de l'Església. Aquest espiritualisme evoluciona en el decurs de la polèmica i passa a ésser —com hem dit— la veritable espina dorsal. En les obres postpolèmiques Arnau aplica el seu espiritualisme a diferents realitats i n'extreu conseqüències.

III. BREU CONCLUSIÓ

L'antropologia d'Arnau de Vilanova, sense ésser un tema tractat sistemàticament, ocupa un lloc destacat en la polèmica: el veritable objectiu d'Arnau no és predir el futur (la vinguda de l'Anticrist i la fi del món), ans incitar vers la conversió personal, vers la reforma. L'espiritualisme, que Arnau resumeix en la frase *amare celestia*, *despicere terrena*, és el veritable fi del cristianisme al qual tot se subordina, fins i tot l'Escriptura. L'espiritualisme arnaldian presenta dues vessants: una de positiva (*amare celestia*), que estimula vers el seguiment de Jesús de Natzaret, i una de negativa (*amare terrena*), que tracta de dissuadir, amb una dura crítica fonamentada en aspectes socials i històrics, de la vida carnal, pròpia dels seguidors de l'Anticrist.

Les dades antropològiques que hem comentat encaixen perfectament amb l'espiritualisme arnaldian de l'*Allocutio christini*... descrit per Josep Perarnau. Tot i que en els textos polèmics no he sabut veure referències de l'«aprehensió intel·lectual» que permet copsar Déu *in Se*, sembla que les dades que ofereixen les obres polèmiques volen crear les condicions antropològiques i espirituals per tal que la mencionada aprehensió sigui possible. No hem observat tampoc cap ruptura entre fe i raó, per bé que en moments de molta excitació l'autor reprovi la metodologia teològica dels seus adversaris.

L'antropologia arnaldiana, molt exigent i radical, s'assembla força a la dels espirituals franciscans, a favor dels quals va intervenir, però, a diferència d'aquests, el metge català no articula el seu espiritualisme en els esquemes de teologia de la història, típicament joaquimites.

31. Arnau de Vilanova no segueix els esquemes joaquimites de la història. Amb l'edició de l'*Expositio super Apocalypsi* sota el nom d'Arnau de Vilanova s'ha produït una certa confusió en l'arnaldisme. Tot porta a pensar, però, que aquesta obra no és d'Arnau. Actualment potser es parla tan genèricament de joaquimisme que amb aquesta expressió es designen coses diferents. Si per joaquimisme entenem —com és tradicional de fer després dels estudis de M. Reeves, H. Lee i H. de Lubac entre d'altres— la divisió trinitària de la història en tres èpoques diferents apropiades a cadascuna de les tres persones de la Trinitat, amb especial relleu de la de l'Esperit Sant, que hom creu imminent; la concordància —i els principis exegètics que se'n deriven— entre la història de l'Antic Testament i la del Nou Testament; i el to apocalíptic, Arnau de Vilanova no és joaquimita. Hom, certament, no pot identificar «anunci de la vinguda de l'Anticrist» o «esperit profètic» i «joaquimisme». No tot el profetisme és joaquimític. La dimensió profètica de l'Església, d'altra banda, és una dada que trobem afirmada pels teòlegs de tots els temps.